

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477)

Мельнічук І.А.

Військово-політичні та економічні еліти Галицько-Волинської держави: велике боярство як унікальний феномен вітчизняної історії

Аналізуються причини поступового посилення ролі і впливу великого боярства у внутрішній політиці Галицько-Волинської держави. Вказуються основні складові могутності земельної аристократії: військова, економічна та політична. Показані взаємовідносини центральної (княжої) влади з регіональною (владою бояр), проблеми співіснування політичної та військово-економічної еліт.

Ключові слова: Галицько-Волинська держава, князь, боярство, еліти, вплив.

Грунтовне і цілеспрямоване дослідження становлення і розвитку Галицько-Волинської держави розпочалося за історичним виміром не так давно – в кінці XVIII ст., коли було опубліковано праці австрійських вчених Л.Геххарда[1], Р.Хопфе[2] та Й.Енгеля[3]. В першій половині XIX ст. з'явилися роботи польських істориків А.Беловського[4] та Ф.Сярчинського[5], де давалися перші спроби опису державної політики «Королівства Галицького». Релігійний аспект загальної картини розвитку князівства вперше дослідив в кількох працях також поляк З.Харасевич[6]. Як бачимо, науковий інтерес до історії Галичини вперше виник за кордоном, що не дивно, з огляду на офіційну ідеологію російської історіографії, про що ми скажемо нижче.

Але і в українському суспільстві XIX ст. існувала велика цікавість, соціальний запит до періоду творення українського етносу, що вилилося у напівпрофесійні спроби істориків – аматорів, ентузіастів української справи дати популярні огляди історії Галичини та Волині, в яких значне місце займав і княжий період. З цієї точки зору цікавими виглядають праці житомирянина С.Руссова[7], Ю.Стецького[8], М.Вербицького та інших.

Перші спроби досить масштабного наукового аналізу історії Галицько-Волинської держави було зроблено у працях українських вчених XIX ст. львів'ян Д.Зубрицького[9] та І.Шараневича[10], згодом були опубліковані роботи Н.Дашкевича[11], М.Чубатого та ін. і, звичайно, знана багатотомна праця М.Грушевського, де дані досить оригінальні оцінки як окремим історичним постатям, так і перебігу історичних подій в цілому[12], та не менш цікава та відома монографія Д.Дорошенка, видана у Варшаві[13].

В радянській період до галицько-волинської тематики (звичайно, не відхилившись від «офіційного курсу») неодноразово зверталися академіки Б.Греков[14], Д.Лихачов[15] та Б.Рибаків[16]. Цікавою та насиченою нам видається робота В.Пашуто[17].

В російській історіографії і джерелознавстві дещо однобокий погляд домінує з часів творення «офіційної історії» Татіщевим і Карамзиним, причому абсолютно зрозумілою є тенденція до зміщення акцентів у дослідженні середньовічного розвитку Русі в бік поглибленого вивчення становлення російського етносу та російської нації через історію взаємовідносин пізнього Києва і Великого Степу з Новгородською, Муромо-Рязанською, Псковською та Володимиро-Суздальською землями як основою майбутньої Московії.

Але справедливою є також і думка українських науковців про особливий статус Галицько-Волинської держави як головного спадкоємця Київської Русі у тісно переплетеній історії всіх руських князівств. В цьому контексті, на наш погляд, справжнім, довгоочікуваним проривом у вітчизняній історіографії стала фундаментальна праця І.Крип'якевича «Галицько-Волинське князівство», що стараннями учнів вийшла вже після смерті автора[18], яка нарешті була майже вільна від ідеологічних оціночних суджень і спиралася на міцний фундамент літопису. Звичайно, роботу історикам полегшує наявність доволі значної джерельної бази, яка стосується цього періоду – це не тільки Київський, Галицько-Волинський, Володимирський, Холмський та Суздальський літописи, а і церковні та світські хроніки сусідніх держав – угорські, німецькі, моравські, польські, литовські, новгородські, чернігово-сіверські. Велику роботу по систематизації, уточненню хронології і опису джерел, що стосуються періоду середньовіччя на Русі, зроблена росіянами А. Шахматовим[19], Д.Лихачовим, В.Папуто, М.Приселковим[20] та ін., український дослідник О.Купчинський нещодавно представив найбільш повне видання текстів і документів, що стосуються конкретно Галицько-Волинського князівства[21]. Саме ця земля, маючи всі переваги самодостатності (крім, можливо, релігійної складової), однією з перших виокремилася з гігантської, навіть за сучасними уявленнями, Київської держави, саме вона поступово увібрала в себе майже весь український етнос в межах його географічного розселення (за виключенням Чернігівщини – давнього політичного опонента), зберегла не тільки незалежну політику та європейський вектор розвитку, а і рідну мову, культуру, віру і традиції не тільки в суворих умовах внутрішніх протиріч та непростих відносин з сусідами, але і під час монгольської навали.

В цьому ми бачимо велику заслугу галицько-волинських еліт – не тільки князівської верхівки (загальновідомо, що серед представників правлячих гілок династії Рюриковичів були і видатні політики-державники, і просто добрі господарі), а і військово-політичної еліти (восвод, тисяцьких, окремих сотників, служилого боярства), релігійної еліти (вищого духовенства та ченців-книжників), «(мужів градських) – нової купецько-ремісничої еліти міст, і частини еліти економічної – місцевих великих землевласників, знаменитого і норовливого великого боярства. Неоднорідне за своєю структурою, диференційоване за політичною, майновою, географічною та іншими ознаками, велике боярство в цілому проводило власну політику, далеко не завжди в руслі лінії князя. Впевнена у своїх силах аж до самовпевненості, економічно потужна, місцями незалежна, а часто і невідсудна олігархічна еліта, яка споряджала при потребі персональні армії до тисячі чоловік, маючи під своїм управлінням не тільки села, а і міста, володіючи, в залежності від уділу (згодом повіту), від 10 (на Волині) до 90 (у Прикарпатті) відсотків території, верхівка боярства являла собою унікальний продукт епохи європейського середньовіччя, який можна порівняти хіба що з німецьким баронством.

Метою цього дослідження є спроба у стислій, узагальнюючій формі дати історико-політичний аналіз важливий, а подекуди і визначальній частині галицько-волинських еліт, а саме великому боярству як унікальному на наших теренах історичному феномену. На наш погляд, суть такого особливого становища частини боярства та її конкуренції з центральною княжою владою, що регулярно переходила у пряме протистояння, полягає у поєднанні кількох чинників:

- **Військова складова.** Окрім порівняно невеликої (у кількості воїнів) регулярної дружини, що була віддана особисто князю, володар у часи внутрішніх заворушень або зовнішньої загрози під час мобілізації спирався також на інші типи військових формувань – «служиле боярство», що складалося переважно з синів боярських і знаходилося при князів в містах, «мужів градських» (міських керівників) та «горожан» або «містичів», яких за рознарядкою давали у військо поділене на сотні населення міст, озброєне боярство (великі феодали утримували власні дружини, а малоземельні за традицією прибували до князя в повному спорядженні та при коні, ведучи з собою одного піхотинця-«оружника» і одного стрільця) та народне ополчення з числа смердів, дрібних ремісників та нижчого духовенства. Але на південно-західних землях Русі для князів ситуація з військовою підтримкою бояр складалася по-різному, інколи не так райдужно. Якщо тьмутараканських князів-«ізгоїв» Ростиславичів населення і

місцеві еліти прийняли настільки органічно, що дозволили їм в короткий час не тільки захопити землі над Сяном і Дністром, які належали Києву (з Володимиром та іншими містами), а і успішно їх боронити від київських та волинських військ аж до офіційного закріплення за ними галицьких земель на князівському з'їзді в Любечі 1097р., то деяким іншим князям та іноземним володарям, що пізніше зазіхали на Галичину, громада та боярство чинили шалений опір (здаємо акти безуспішних агресій з боку Волинського князя Святополка Ізяславовича разом з угорським королевичем Коломаном, наступів польських та київських князів)[21], кількох спроб Михайла Чернігівського утвердитися на західних землях[22]. В той же час, за словами польського хроніста Яна Длугоша, перші Ростиславичі звільняли захоплені поляками Перемишль (1090р.) та інші землі разом з боярством і народом: «Піднявши зброю, вони (русини – авт.) усувають і проганяють польських старшин із руських замків і укріплень»[23].

Зазначимо, що у всіх випадках застосування князями військової сили, основним і вирішальним її компонентом виступали боярські дружини[17, с. 145]. До цього призводила сама структура війська, традиція ведення війни русичами і тактична побудова полків у бою: передовий загін (легка кіннота) – сини боярські, молодь, що проводила розвідку та зав'язувала бій; передовий полк («стрільці»), тобто легка піхота («лучці та піпці»), озброєна 3-4 списами і невеликими щитами, частина – луками, що проводила обстріл ворожого війська і організовано відходила крізь «лаву» після удару основних сил супротивника; важка піхота («оружники») – боярська дружина та міські полки, озброєна мечем, великим щитом, сокирою, списом і ножем для рукопашної, князя та боярська важка кіннота (яка після Данилової реформи вдягалася разом з важкою піхотою в панцирні обладунки). Іноді залишали засадний (резервний) полк (дружина князя та вищих бояр), що обов'язково брав участь у бою, незалежно від його перебігу (вносив перелом і довершував розгром і переслідування ворога або прикривав відхід). Народне ополчення використовувалось далеко не завжди – тільки при потребі у великих силах, прямій зовнішній агресії, а інколи його просто не встигали зібрати[24, с. 44-45].

Наочно видно, що від військової підтримки боярства залежав успіх князя, без неї він нерідко втрачав владу. Звичайно, були приклади в історії Галицько - Волинської держави, коли князь кінцево-кінцем утверджувався на столі і при ворожому ставленні заможного боярства (Володимирко, Роман, Данило), спираючись на найманих союзників, міське населення, селянство і власну дружину зі служилим боярством, але і в цих випадках на боці князя виступала якась із сильних боярських партій. Данилу наприклад, допомагали колишні бояри його батька Романа з Володимира під керівництвом Вячеслава Товстого, які надали йому військові сили : «... були в нього всі бояри його батька» [25, с. 488].

- **Економічна складова** потужності волинського і галицького боярства, на нашу думку, складається з двох шарів: того, що лежить на поверхні і неодмінно описується всіма дослідниками, і дещо прихованого, не очевидного. Наявними виглядають наступні чинники:

- висока щільність сільського населення Волині та Галичини та сприятливі кліматичні умови, що дозволяло інтенсифікувати виробництво та отримувати порівняно високі валові показники збирання аграрної продукції; смерди, що проживали на землях боярина, цілком залежали від нього і віддавали натуральну данину, хоча формально і не вважалися кріпаками. Про велелюдність князівства говорить і той факт, що лише втікачів від економічних утисків бояр та політичних переслідувань з боку князів в степах на півднішніх околицях держави («бродників» і «берладників») нараховувалося стільки, що у подільському поході 1159р. вони виставили сили у 6000 воїнів, а до Калки на битву з татарами доправлялися на «тисячі човнів» на чолі з «політичними емігрантами» з Галичини боярами Кормильчичами (Володислав Кормильчич до 1211р. очолював промад'ярську партію галицьких бояр)[24, с. 22-23; 17, с. 252];

- наявність великої кількості міст і містечок, що дозволяло вести жваву внутрішню торгівлю;

- розвинена як для середньовіччя інфраструктура (шляхи – І. Крип'якевич та В. Пашуто налічують від шести до дев'яти магістральних, «битих» шляхів[17, с. 166], судноплавні Дністер, Прут, Буг, Серет, «увози» (причали в містах), гостині двори для

купців, охорона купецьких караванів в дорозі і т.ін.); що забезпечувала рух товару всередині князівства і за його межі;

- спільні кордони та географічна близькість з розвиненими та заможними європейськими державами, боярство активно торгувало на зовнішніх ринках;

- відносний спокій від перманентної агресії степовиків, які суттєво дошкуляли більшості інших руських князівств, виснажуючи їх людські та матеріальні ресурси; це, не в останню чергу, дозволило краю на протязі всієї своєї історії по-справжньому процвітати.

Неявні економічні чинники, на нашу думку, наступні:

- вигідне географічне становище на перетині шляхів Європа-Азія і Північна-Центральна Європа давала змогу і князям, і вповноваженим боярам отримувати прибуток через систему прикордонних і внутрішніх митниць, контролювати товаропотоки;

- фактична монополія боярства на одну з найміцніших європейських валют – сіль, яку давали карпатські копальні та чорноморські лимани. Саме бояри контролювали гірничий видобуток та споряджали чумацькі валки. Відзначимо колосальні соляні прибутки бояр – жменя солі в Європі коштувала коня. Соляний магнат боярин Доброслав почувався, наприклад, настільки впевнено, що проігнорував пряий наказ князя Данила віддати частину прибутків від двох копалень Коломиї «на прокорм війська» призначеним ним людям, натомість віддавши їх своїм ставленикам боярам Лазареві Домажиричу та Іванові Молибожичу, висуванцям із числа смердів [26, стб. 788-790].

- бояри мали в своєму розпорядженні не тільки спадкові (вотчинні) землі, т.зв. аллоди, а і землі, що були обумовлені службою – бенефіції і феоди. Отже, перерозподіл княжих земель поступово, через жалувані і дарчі, пересувався в бік їх накопичення церквою та боярами. Звичайно, за усіх часів на Русі найбільшим феодалом залишався князь, але галицькі бояри перехоплювали під свій контроль цілі регіони – наприклад, великий і багатий Перемишль з прилеглими землями на початку XIII ст. [26, стб. 788-890].

- селянське обійстя XI-XIV ст. обов'язково мало, крім пахотної землі (основного економічного активу), і активи додаткові – тягловий та домашній скот і птицю, луки, вигони, заглави, частину лісу і доступ до води. Зрозуміло, що боярство мало все вище перераховане у значно більших пропорціях, а ще кузні, млини, бондарні, рибальські артілі, човни і т.ін. Величезні на той час масиви лісів давали цінне хутро, деревину, смолу, віск і мед. Можемо напевне припустити, що частина боярства, залежно від характеристик власних уділів, основний капітал все ж заробляла на якихось групах товарів, але, безперечно, кожен з них мав їх повний асортимент. Тому ні війна, ні стихійне лихо підірвати економічної могутності замощеного боярства не могли. Можна було втратити все у двох випадках – смерті всього роду або активної участі у політичних справах, коли князь конфіскував у опозиційного боярина землю і майно. «Луччі», як їх називає літопис (кращі, наймогутніші) бояри цілком в змозі були в часи безперервних феодалних воєн та політичних катаклізмів утримувати власні армії та укріплені замки. Про можливість великих бояр ми дізнаємося з літопису: найвідоміша з них історична постать – боярин Судислав Бернатович, крім Звенигорода, подарованого Мстиславом Мстиславичем, мав свій замок поблизу Галича, звідки контролював не тільки місто, а і всю опозиційну галицьку політику. Князь Данило, взявши його замок, здобув тут «вино, і овоцї, і копи, і стрел престранно видети» [26, стб. 758]. Боярин Філіп мав власний замок Вишно, де приймав князя з дружиною (що говорить про розміри будівлі) [26, стб. 762], боярський рід Домажиричів володів замком Печера Домажира [26, стб. 793], сім'я бояр Арбузовичів тримала укріплене місто Плесенеськ [26, стб. 662]. Деякі села, що існують і тепер, пов'язані з іменами їх власників – Вишатичі (володіння історичного боярина Вишати), Дяльків, що належав Семену Дяльковичу, сину княжого опікуна («дядька») – боярина Мирослава [26, стб. 718]. Значні власні статки дозволили тому ж-таки Судиславу викупитися із угорського полону («во злато переменися» [26, стб. 728], бояри викупили також полонених Ігоровичів, піднісши угорцям «великих дари» [26, стб. 727]. Під час подій боротьби з угорським королевичем Коломаном загинув боярин Скула, з якого угорці зняли «трої чепи (пояси – авт.) золоті» [26, стб. 733].

Підкреслимо значне майнове та статусне розпарування боярства: літопис згадує «старих» і «молодих» бояр, а також «луччих», «великих» і «нарочитих». Заможне «старе» боярство мало інші політичні і економічні цілі, ніж «отроки», тобто молоді

бояри, і численні феодалі середнього статку. Вплив боярських олігархів, порівняно з іншими категоріями власників, на внутрішньополітичні події був колосальним. Ми логічно підійшли до третього, визначального чинника унікальності галицько-волинського боярства:

- Політична складова. Вище ми навели короткий огляд військових і економічних причин зростання впливу та ваги боярства. Сконцентрувавши в своїх руках великі території і суттєву частку державних прибутків, воно природним чином, перебрало на себе і значну частину важелів державного управління. Амбіції боярства обмежувало лише звичаєве право, згідно якого столицею і князівством обов'язково повинен керувати хтось із Рюриковичів, а ключовими уділами – удільні князі. Але і звичаєве право, і «Руська правда», і настанови Церкви боярами не раз порушувались – практично на протязі всієї історії держави бояри фактично самі обирали своїх князів, не завжди вдалих, але вигідних з точки зору примноження власної влади, впливу і статків; згадаємо також спроби узурпувати владу в князівстві Кормильчичами, Судиславом Бернатовичем, проголошення 1340р. Дмитром Дядьком себе «старостою руської землі», хрестоматійні факти осліплення князем Давидом Василька Ростиславича за намовлянням волинських бояр, підвищення боярами (нечуваній на Русі випадок) Ігоровичів за вчинений ними антибоярський терор, вигнання ними малих Данила і Василька Романовичів за кордон після смерті князя Романа і т.ін. Бояри не раз призивали на свої землі чужинців для боротьби з княжою владою, хоча і князі часто робили те ж саме для утвердження своєї влади і боротьби з боярством і князями-конкурентами. По всій Європі йшли феодальні війни, але Русь залишалася багато в чому патріархальною, зі звичними князівськими усобицями, політичним та економічним змаганням князівств між собою та боротьбою з половцями, за *визятком Галичини*, де кілька разів спалахувала справжня, тривала громадянська війна між боярською аристократією і князівською владою за політичне домінування в регіоні. Причини такого протистояння лежать, на нашу думку, як в особистих амбіціях вождів боярства (в різні періоди спостерігалось посилення прогурської, пропольської, прочернігівської, галицької, волинської та ін.. боярських партій), так і в економічній площині. Сильна і жорстка центральна влада жодним чином не влаштувала велике боярство, обмежуючи його економічний маневр та «дідівські права» на фактично абсолютне управління своїми територіями. Зате князь як центр сили приваблював «отроків», служиле боярство, малоземельних і середніх бояр з огляду на можливість швидкого зростання в умовах боротьби з олігархією. І дійсно, князь, як правило, своїх не забував [26, стб.796]. В хвилеподібній історії Галицько- Волинської держави були періоди, коли після боротьби з боярською опозицією тривалий час беззаперечно домінував князь (князювання Ростиславичів, Володимирка, Романа, Данила та його нащадків), а було і навпаки: як зазначив І.Крип'якевич «Вже Ярослав Осмомисл змушений був йти на поступки боярам. Володимир цілком залежав від них. Навіть угорський князь Андрій, загарбавши Галич, змушений був доручити управління боярам» [18, с.71-85]. В.Пашуто в своїй монографії подає промовистий факт: «...Гірська країна Перемишльська... до початку XIIIст. цілковито знаходилася в руках старого родовитого боярства. Бояри користувалися переважаючим впливом в таких центрах, як Ярослав, Городок, Звенигород, тут же були розташовані боярські замки – Вишня, Голі гори та ін... Думаємо, що на поч.XIII ст. Перемишль сам запрошував своїх князів – надто часто вони тут змінювалися.» (Пер.авт.) [17, с.148]. Князь в усі часи намагався приймати найважливіші державні рішення за згоди «боярської думи». На грамотах з 1334, 1335 рр. стоїть підпис князя та його найближчих радників – «вельможів і воїнів» [27, с.47].

Саме тому Данило Романович головним завданням своєї військової реформи ставив створення окремого, незалежного від боярського, війська. Крім того, на наш погляд, найбільш далекоглядний Галицько – Волинські князі надзвичайно опікувалися розбудовою старих і закладанням нових міст не тільки розуміючи їх фортифікаційне та економічне значення, а і одночасно розширюючи соціальну базу своєї підтримки. Якщо князь сидить на столі, з точки зору міського віче, на законних підставах, «містич», в більшості випадків, ставляться до нього лояльно і готові боронити. Бояри мали розквіти садби в містах, подовгу жили там, приймаючи участь в управлінських та стратегічних рішеннях князя або й самі приймаючи їх, але фортецями своїми вважали

все ж не міста, а свої «дідівщини». Третій шлях князя по обмеженню впливу великих бояр – опора на «служилих бояр», так зване «дворянство», що був успішно використаний майже на всій території Русі (крім Новгороду), у випадку з Галицько-Волинською державою виявився малоефективним з огляду на порівняно невелику кількість, яку і можливості останнього.

Підсумовуючи загальний огляд чинників, що обумовили унікальний вплив великого боярства на внутрішню політику Галицько-Волинської держави, можемо зробити кілька висновків:

- Військово-економічна еліта, яку уособлювала боярська аристократія, на західних землях Русі поступово перетворилася на впливову частину еліти політичної і залишалась такою до середини XIV ст., навіть після смерті отруєного боярами польського князя Болеслава (Юрія II) у 1340 р., коли розпочалася боротьба між Литвою та Польщею за Галичину і Волинь.

- Економічна модель держави, побудована у значній мірі великими земельними олігархами, виявилася доволі стійкою, переживши і князівські усобиці, і періоди безкнязів'я та громадянської війни, і численні зовнішні аgresії з боку Угорщини, Польщі, сусідніх руських князівств, монголо-татарську навалу. Разом з розумною та державницькою політикою кращих своїх володарів – Володимирка Ростиславича, Ярослава Осмомисла, Романа Мстиславича, Данила та Василька Романовичів, Льва Даниловича, Юрія Львовича це дало змогу Галицько-Волинському князівству поступово стати в ряд найбільших за територією, всебічно розвинених і впливових країн Європи.

- Описуючи доволі тривале успішне існування цілісної Галицько-Волинської держави (як для умов середньовічної Європи), дослідники помилково, на нашу думку, оцінюють її з країнних позицій: або приписуючи всі заслуги лише видатній праці кращих князів (М. Грушевський) разом з розвитком міст та німецького права (В. Папуто), або називаючи це князівство «своєрідною боярською республікою з бутафорською владою місцевого князя» (І. Драбчук [28]). На наш погляд, істина лежить дещо в іншій площині – на країну разом (свідомо і несвідомо, попри внутрішні конфлікти і суперечки), працювали всі волинські і галицькі еліти – політична, військова, релігійна, економічна і духовна. Вище ж боярство, поєднуючи в собі ознаки військово-політичної та економічної еліт, відіграло в цьому процесі дуже помітну, а іноді і вирішальну роль.

В цілому ж Галицько-Волинська держава, з нашої точки зору, являла собою негіпову для Русі з її сильними традиціями абсолютизму, але дуже типову для середньовічної Європи того періоду формацію, коли потужна влада великих феодалів (баронів, герцогів, бояр) співіснує з центральною владою, і сила останньої цілком залежить від особи князя або короля – його дипломатичних здібностей, військового хисту та наполегливості.

Список використаних джерел

1. Gebhard L.A. Geschichte des Königreiches Galizien, Lodomerien und Roteussen.- Pest, 1778.
2. Hoppe L.A. Geschichte des Königreiches Galizien und Lodomerien.- Wien, 1792.
3. Engel J.Ch. Geschichte von Hallitsch und Vlodimir.- Wien, 1792.
4. Bielowski A. Halickowolodzimiarskie Ksiestwo.- Biblioteka Ossollinskich, t.4., 1860.
5. Sarczynski F. Dzieje ksiestwa niegdys Przemyslskiego.- Biblioteka Ossollinskich, 1828, №2/3.
6. Haraciewicz M. Annales ecclesiae Ruthenae. – Leopoldis, 1862.
7. Руссов С. Волинские записки сочинённые Степаном Руссовым в Житомире.- Санкт-Петербург: 1809.
8. Stecki J.T. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwow, 1864.
9. Zubrycki D. Rus do historii narodu ruskiego w Galicji i hierarchi ceriewnej w temje krolewstwie. – Lwow, 1837.
10. Шараневич И.И. История Галицко-Володимирской Руси.- Львов, Печатня Института Ставропигийского, 1863.-469с.
11. Дашкевич Н.П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям.// «Университетские известия». - Киев, 1863.
12. Грушевський М. Історія України-Руси.-К., 1991-1996. – Т.I-XI.
13. Дорошенко Д. І. Нарис історії України (в 2-х т.) – Варшава, УНІ, 1932, К., Глобус, 1992.
14. Греков Б.Д. Киевская Русь.- М., Госполитиздат, 1953.- 569с.

15. Лихачёв Д. С. Галицкая литературная традиция в житии Александра Невского. // Труды Отдела древнерусской литературы. 1947., Т.5, с. 36 -56.
16. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII веков. – М., 1984.
17. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., Изд-во АН СССР, 1950.
18. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.
19. Шахматов А. А. Хронология древнейших русских летописных сводов. - С.-Пб., 1897.
20. Приселков М. Д. Летописание Западной Украины и Белоруссии. - в кн. История русского летописания XI – XV вв., СПб., 1996., с.35-280.
21. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004.
22. Коваленко В. Чернігів і Галич у XII – XIII ст. // Галичина і Волинь у добу Середньовіччя. – Львів, 2001. - с.154-165.
23. Длугош Ян. История Польши.. - М. 1962., Т.10.,с.22-23.
24. Історія українського війська. - Львів. 1992.
25. Іпатьєвська летопись. // ПСРЛ, Т. II. – СПб. 1908.
26. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ).- СПб. -1908.,Т. II.
27. Історія України: Навчальний посібник / За ред. Б.Д. Лановика. – К., 2000. – 547с.
28. Дрابعук І. Історичне значення Галицько-Волинської держави

Мельничук І.А. Военно-политические и экономические элиты Галицко-волынского государства: крупнейшее боярство как уникальный феномен отечественной истории.

Анализируются причины постепенного усиления роли и влияния крупнейшего боярства во внутренней политике Галицко-Волынской державы. Указываются основные составляющие могущества земельной аристократии: военная, экономическая, политическая. Показаны взаимоотношения центральной (княжеской) власти с региональной (властью бояр), проблемы сосуществования политической и военно-экономической элит.

Ключевые слова: Галицко-Волынская держава, князь, боярство, элиты, влияние.

Melnichuk, I.A. Military-political and economic elites of the Galicia - Volyn state: the majority boyars as unique phenomenon of home history.

The attempt of historical and political analysis the causes of gradual strengthening the role of influence the majority boyars in domestic policy of Galicia-Volyn state is given. The major components of landocracy power are indicated. They are military, economic and political. The relationships of the central (princely) power to the regional authorities (power of boyars), the problems of coexistence of political and military-economic elite are shown.

Key words: Galicia-Volyn state, prince, boyars, elite, influence.